

A GRAMMATIKALIZÁCIÓ KONTEXTUSAI

MIRE JÓ A KÖZÉPKORI EPIKA ELŐADÓI STRATÉGIÁIT TÜKRÖZŐ
KATALÁN PERIFRÁZISOK VIZSGÁLATA?¹

NAGY C. KATALIN

1. Bevezetés

1.1. Problémafelvetés

A grammatikalizációs folyamatban bekövetkező jelentésváltozás a történeti pragmatika egyik sokat vizsgált témaköre. Konkrét fázisainak feltárása azonban még további kutatást igényel. Míg korábban elsősorban a jelentéshalványulásra, a lexikális jelentés elvesztésére irányult a figyelem (vö. Givón 1973, idézi Heine 2003), újabban az ún. „jelentésnyereségek” vizsgálata kapott nagyobb szerepet (vö. Sweetser 1990, idézi Heine 2003). A jelentésnyereség nemcsak új grammatikai jelentések kialakulását jelenti a grammatikalizáció folyamán, hanem azt is, hogy a forma új pragmatikai jelentésekkel gazdagodhat és így újabb kommunikációs funkciók betöltésére válhat alkalmassá. E folyamat kognitív háttérét az adja, hogy a grammatikalizálódó kifejezés vagy szerkezet jelentésstruktúrájában változások következnek be, melyek új funkciók ellátására teszik azt alkalmassá. Azt a folyamatot, ahogyan az egyes jelentésárnyalatok háttérbe szorulnak, illetve előtérbe kerülnek a grammatikalizáció során azért nehéz vizsgálni, mert nehéz olyan adatokra szert tenni, amelyekből biztos következtetéseket vonhatnánk le ezen változásokról. Tanulmányom az ilyen jellegű kutatások egy módszertani aspektusát tárgyalja egy konkrét grammatikalizációs vizsgálat tükrében.

1.2. A tanulmány felépítése

Írásomban a katalán befejezett múlt („*anar* + főnévi igenév”) grammatikalizációja során bekövetkező jelentésváltozás egy aspektusának rekonstruálására teszek kísérletet: hogyan, milyen szakaszokon át tett szert a

---

¹ Jelen tanulmány a MTA-DE-PTE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, valamint az OTKA NI 68436 támogatásával jött létre. Ezúton fejezem ki köszönetemet Németh T. Enikőnek a tanulmányban szereplő gondolatok kibontásában nyújtott segítségéért, Kenesi Istvánnak a tanulmány egy korábbi változatához fűzött észrevételeiért, valamint az ismeretlen lektornak.

katalán „*anar* ’menni’ + főnévi igenév” szerkezet mai absztrakt, grammatikai jelentésére, elveszítve konkrét, mozgásra utaló jelentését. Írásomban kettős célt tűzök ki. Egyrészt azzal az elképzeléssel szemben érvelek, miszerint a katalán befejezett múlt eredete az inchoatív aspektussal lenne kapcsolatba hozható (vö. Detges 2004). Másrészt szeretném megmutatni, hogy a jelentés-változások kognitív hátterének kutatásában milyen adatok állnak a történeti pragmatika rendelkezésére. Tanulmányomban nem célozom áttekinteni a történeti pragmatika adatproblémájának teljességét, csupán egy tényezőre koncentrálok: a kontextusból kinyerhető információkra.

Jelen bevezetés után, a 2. pontban röviden áttekintem a jelentés-változás történeti pragmatikai szempontú vizsgálatát, a történeti pragmatika adatait és a kontextus szerepét. A 3. pontban bevezetek egy, a katalán „*anar* ’menni’ + főnévi igenév” grammatikalizációjára vonatkozó esettanulmányt. E grammatikalizációs folyamat egy korábbi elemzését (Detges 2004), amely a szerkezet korai előfordulásait az inchoatív aspektussal hozza kapcsolatba, részletesebben is bemutatom, majd a továbbiakban ezen elképzelés ellen érvelek. A 4. pontban ezért összevetem a vizsgált szerkezet és egy inchoatív aspektust kifejező perifrázis („*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + főnévi igenév”) használatát szűk kontextusaikban. Az a feltevés azonban, hogy a katalán befejezett múlt kezdetei nem az inchoatív aspektusra vezethetőek vissza, csupán úgy támasztható alá, ha az előfordulások bővebb kontextusát is figyelembe vesszük, ugyanakkor bevonunk a vizsgálatba egyéb, formailag és funkciójukban hasonló korabeli szerkezeteket is (vö. Fischer 2004, 2007: 15–7). Ezért az 5. pontban újra szemügyre veszem az „*ir/anar*² ’menni’ + főnévi igenév” és az „*començar de/a*³ ’(el)kezdeni’ + főnévi igenév” szerkezeteket bővebb kontextusban, majd a 6. pontban bevonok az elemzésbe egy újabb perifrázist („*pensar de* ’gondolni’ + főnévi igenév”), amely további adalékokkal szolgál a katalán befejezett múlt történetének felfedésében. A következő, 7. pontban összefoglalom e három szerkezet együttes vizsgálatából levonható tanulságokat a katalán „*anar* ’menni’ + főnévi igenév” szerkezet

---

² Az *ir* a spanyol, míg az *anar* a katalán ’menni’ jelentésű főnévi igenév.

³ A *començar* ’elkezdeni’ ige a középkori katalán korpuszban *començar* vagy *comensar*, a középkori spanyol korpuszban *començar*, *conpeçar* vagy *compeçar* írásmóddal is megjelenik. Jelen cikkben az egyszerűség kedvéért a *començar* írásmódot használok a továbbiakban a főszövegben, mert ez mindkét nyelvben előfordul. A példákban azonban mindig megőrzöm az eredeti írásmódot. Másrészt a *començar* ige mind az *a*, mind a *de* prepozícióval kapcsolódhat a főnévi igenévhez, úgy tűnik azonban, hogy e két verzió között jelentésbeli eltérés nincs. Jelenleg mindkét nyelvet az *a* prepozíció változatát használja.

grammatikalizációjára és a történeti pragmatika módszertanára vonatkozóan. Az utolsó, 8. pont a tanulmány eredményeinek összefoglalását és a konklúziókat tartalmazza.

2. Történeti pragmatika és jelentésváltozás

2.1. Innováció és nyelvi változás

A grammatikalizációs jelentésváltozással kapcsolatban feltehető alapvető kérdés, hogy vajon e folyamat mögött meghúzódó fő mechanizmusok diskurzushoz kötődnek vagy kognitív jellegűek-e. A kérdésben meghúzódó szembenállás csupán látszólagos, a válasz ugyanis annak függvénye, milyen nézőpontból tekintünk a grammatikalizáció folyamatára. A grammatikalizációs folyamat egyes lépései csak jól körülhatárolható pragmatikai kontextusokban képzelhetőek el, amelyekben a beszélő nyelvhasználatban alkalmazott stratégiái a hallgatót különböző implikaturák kikövetkeztetésére ösztönzik. Egyes grammatikalizációs jelentésváltozásokban kimutathatóan szerepe van a nyelvhasználat során felmerülő implikaturáknak. E pragmatikai következtetések szerepét már többen tárgyalták és elismerték a történeti pragmatikában (vö. Hopper és Traugott 1993; Traugott 1999; Levinson 2000; Kearns 2002). Ugyanakkor elég egyértelműnek látszik, hogy jelentésváltozások nem következhetnének be olyan mögöttes kognitív képességek nélkül, melyek birtokában képesek vagyunk egy szó értelmezését a diskurzuskontextusnak megfelelően véghezvinni. Ezért ha mintegy „felülről” tekintünk a grammatikalizációs jelentésváltozás századokon átívelő folyamatára, szemügyre vehetjük azokat az ösvényeket, amelyek mentén a jelentések a világ nyelveiben változni képesek. E két nézőpontot az innováció és a nyelvi változás szétválasztásában érhetjük tetten, amelyek megkülönböztetése azért is lényeges, mert e két fázis vizsgálatához más-más jellegű adatokat kell figyelembe vennünk. Dolgozatom elsősorban a jelentésváltozás kognitív lefolyásával kapcsolatos problémákra koncentrálok.

A jelentésváltozás kognitív hátterére vonatkozólag a történeti pragmatikai kutatások feltártak egyes kognitív ösvényeket, amelyek mentén absztrakt jelentések alakulnak ki a világ nyelveiben (Bybee 2002, 2003; Heine és Kuteva 2002). Az (1) alatt látható két skála a jövő idő absztrakt kategóriájának kialakulását mutatja. A skálán jól látszik, hogy jövő időt jelölő morfémák mozgást vagy szándékot jelölő lexikai elemekből is kialakulhatnak az egyes nyelvekben a grammatikalizáció folyamán.

- (1) a. 'mozgás ösvény': mozgás egy cél felé > szándék > jövő
b. 'akarat ösvény': akarat, vágy > szándék > jövő (Bybee 2002: 181)

Kevésbé ismert, hogy pontosan hogyan következik be az egyes lexikai jelentések szerkezetében az az elmozdulás, amely új, absztraktabb jelentések kialakulásához vezet és hogyan érhetőek tetten e folyamat egyes lépései a konkrét történeti előfordulásokban. A grammatikalizálódó kifejezés vagy szerkezet jelentésstruktúrájában bekövetkező változások vizsgálata tehát módszertani kérdéseket vet fel a történeti pragmatikában. Hogyan lehetséges régebbi korokból fennmaradt, pusztán írott forrásokból olyan adatokra szert tenni, amelyek segítségével biztos következtetéseket vonhatnánk le az egyes jelentésárnyalatok háttérbe szorulását, illetve előtérbe kerülését illetően a grammatikalizáció során?

2.2. A történeti pragmatika adatai és a kontextus

A történeti kutatások hagyományosan a történeti dokumentumokból kinyerhető vagy rekonstruált adatokkal dolgoznak. Ezen kívül felhasználnak tipológiai adatokat, a szinkrón nyelvből nyert, nyelvi változatossággal kapcsolatos információkat és magából a grammatikalizációs elméletből eredő adatokat is (ehhez l. Heine 2003: 580, 585–6). Szerencsés esetben metalingvisztikai evidencia is rendelkezésükre áll (pl. korabeli nyelvtanítók fennmaradt írásai). Kérdés azonban, hogyan használhatóak fel mindezek a források a jelentésváltozás vizsgálatában. Kinyerhetőek-e, és ha igen, hogyan, olyan adatok, amelyek lehetővé teszik a jelentésváltozás egyes konkrét lépéseinek tettenérését és történeti pragmatikai szempontú vizsgálatát? A kutatási gyakorlat arra enged következtetni, hogy a történeti pragmatikai vizsgálatok az adatok minél szélesebb körét kell, hogy használják, adatforrásaikat folyamatosan bővíteniük kell. Fischer (2004, 2007: 15–7) azt javasolja a történeti nyelvészet adatforrásainak bővítésére, hogy legyünk érzékenyek a teljes nyelvállapotra: ne csak azt az elemet vizsgáljuk, amely a kutatás kimondott tárgya, hanem más, funkcionálisan és formailag hasonló elemeket is. Fischer mindezt nem a pragmatikai kutatásokra vonatkozóan állapítja meg, javaslatai azonban a történeti pragmatikai kutatásokban még megfontolandóbbnak tűnnek.

Letűnt történeti korok nyelvhasználatának vizsgálata, különösen a jelentések vizsgálata, igen nagy vállalkozás, amely körültekintő és átgondolt módszertani eljárásokat igényel. A történeti szövegekben szereplő nyelvi

szerkezetek jelentésének megragadásában a kontextusnak kétségkívül nagy szerep jut, így a történeti pragmatikában kézenfekvőnek tűnik a kontextusok minél mélyrehatóbb vizsgálata a jelentésváltozás tettenérése érdekében (vö. Diewald 2002; Heine 2002; Bybee 2003: 607; Fischer 2004). Ennek konkrét kivitelezése azonban korántsem egyértelmű. Kontextuson sok minden érthető, így ez a tág megfogalmazás számos módszertani eljárást megenged.

Írásomban kétfajta kontextus, szűk és bővebb kontextus között teszek különbséget. Szűk kontextus alatt azokat a kombinációkat értem, amelyekben egy segédige megjelenhet fejlődésének egy adott szakaszában. Tehát a szűk kontextus vizsgálata megmutatja, hogy az adott segédige milyen igét vehet maga mellé, milyen igékkel alkothat egy szerkezetet. Új grammatikai jelentések kialakulásakor gyakran láthatjuk, hogyan terjed ki egy szerkezet használata egyre több igeosztályra, míg végül megkötések nélkül, minden igével összeférhető lesz. E jelenség kétségkívül elmond valamit a segédigeként szolgáló lexikai elem jelentésének alakulásáról, a történeti vizsgálatokban azonban nem elég csupán a szűk kontextust figyelembe venni. Amellett érvelek, hogy csupán a szűk kontextusok vizsgálata a grammatikalizációs jelentésváltozás helytelen feltérképezéséhez vezethet. Ezért bevezetem a bővebb kontextus fogalmát, amelyen több, a történeti szövegben egymást követően megjelenő írott megnyilatkozást értek, amelyek a jelentést tekintve koherens egységet, összefüggő szövegrészetet alkotnak. Ennek hossza az adott szöveghelytől függően más és más lehet. Jelen esettanulmányban a vizsgált szerkezet előfordulását *követő* szövegrészek bevonása eredményezi a bővebb kontextust. Lehetségesnek tartom azonban, hogy más jelentésű szerkezetek történeti vizsgálata esetén az előfordulást *megelőző* szövegrész kapjon nagyobb jelentőséget. A jelen történeti pragmatikai vizsgálatban a kontextus elsősorban konkrétan *szöveggörnyezetre* utal. A fizikai kontextus rekonstruálására nincs lehetőség a történeti nyelvészetben, a kognitív kontextust pedig csupán olyan mértékben tudjuk figyelembe venni, amennyiben az adott szöveggörnyezetből egyértelműen kikövetkeztethető valamely pragmatikai következtetés jelenléte.

Felmerül a kérdés, hogy a kontextust milyen mértékig érdemes bővíteni. A bővebb kontextus figyelembevétele felülírhatja azokat az elképzeléseinket, amelyeket a vizsgált szerkezet jelentéséről csupán a szűk kontextus vizsgálatával alakítottunk ki. Egyes esetekben ilyen módosulást már akár egyetlen további megnyilatkozás bevonásával is észlelhetünk. Más esetekben a szűk és a bővebb kontextus figyelembevétele nem vezet eltérő eredményre

a vizsgált egység jelentését illetően. Nem érdemes tovább bővíteni a kontextust, ha azt látjuk, hogy egy tartalmilag önálló, új szövegrész kezdődik, amely várhatóan már nem befolyásolja a jelentésértelmezést. Az eljárás tehát *tartalmi* tényezőkre támaszkodik, így az egyes esetek megítélése kvalitatív elemzést igényel.

Tanulmányomban a következő módszert alkalmazom: a vizsgált szerkezetet először szűk kontextusokban vizsgálom, azaz megnézem, mely igékkel fordul elő. Majd egyes előfordulások bővebb kontextusát is megvizsgálom, és megnézem, így is helytállóak maradnak-e a korábbi feltételezések. E módszerrel arra is szeretnék rávilágítani, hogy bár a kvantitatív adatoknak igen nagy a jelentősége a nyelvi változás elterjedésének felderítésében, a jelentésváltozás hogyanjának vizsgálata kvalitatív adatokat is igényel.

3. Egy esettanulmány

3.1. A katalán befejezett múlt

A katalán befejezett múlt érdekessége, hogy segédigéje a 'menni' jelentésű igéből származik, szemben más újlatin – és egyéb – nyelvekkel, amelyekben a megegyező jelentésű ige a (közel)jövő idő segédigéjévé alakult (l. Badia i Margarit 1981; Nadal és Prats 1996; Pérez Saldanya 1998; Detges 2004; Juge 2006). Ez utóbbi változás igen általános a világ nyelveiben (vö.: spanyol „*ir* (*a*) + főnévi igenév” (főnévi igenév: a továbbiakban FI), francia „*aller* + FI”, angol „*be going to* + FI” stb.), és nem szorítkozik csupán az újlatin nyelvekre. Ezzel szemben az, hogy az említett mozgásigéből a katalánban a múlt idő segédigéje alakult ki, a katalán nyelv idioszinkratikus jelenségének tűnik. Még érdekesebb, hogy a történeti adatokat vizsgálva megállapítható, hogy az újlatin nyelvek „'menni' + FI” szerkezetei a középkorban még hasonló jelentésárnyalatokat mutattak. Ezért célszerű ezeket együttesen vizsgálni, hogy választ kapjunk arra, miért vett a katalán forma fejlődése később eltérő irányt. A vizsgált katalán szerkezet korai előfordulásai formában, jelentésben és funkcióban hasonlóak egyéb középkori újlatin nyelvekben fellelhető mozgásígés perifrázisokéhoz. Tanulmányomban a katalán „*anar* 'menni' + FI” szerkezet alakulását a spanyol közeljövő („*ir* (*a*) + főnévi igenév”) alakulásával együttesen elemzem, hogy megmutassam, hogyan alakulhat ugyanazon jelentésű lexikai elemből más-más igeidő segédigéje a különböző nyelvekben. Az „*ir/anar* 'menni' + FI” perifrázis a középkori spanyolban és katalánban még hasonló módon viselkedett, a tanulmány állításai mindkettőjükre egységesen érvényesek, útjaik csak később váltak szét.

3.2. A korpusz

A történeti pragmatikai kutatások egyik központi feltételezése, hogy a grammatikalizáció mögött meghúzódó legerősebb motiváció a sikeres kommunikációra való törekvés. E jelenség jól tanulmányozható a középkori epika történeti adatain, hiszen ezek számos olyan beszélői stratégiát tükröznek, amelyek a hallgatói figyelem felkeltésére irányulnak. A középkori spanyol és katalán „,menni’ + FI” perifrázis előfordulásai a történeti szövegekben a mozgásra való utaláson túl a cselekvés szándékát, az alany aktív részvételét fejezik ki. Elsősorban csatajelenetek, nagy érzelmi töltetű jelenetek kontextusában hivatottak dinamizmust és életszerűséget biztosítani az esemény leírásának. Ugyanakkor metalingvisztikai evidenciával is rendelkezünk e szerkezet korai használatáról: 16. századi francia és katalán nyelvtanírók a szerkezetet vulgárisnak minősítik és használatát megbélyegzik (Detges 2004: 218), ami beszélt nyelvi jelenségre utal. A források, amelyekben e perifrázis korai előfordulásai fellelhetők, a beszélt nyelvet tükröző szövegek. A középkori katalán és spanyol előfordulások e két nyelv két-két középkori nyelvmlékéből származnak, melyek a vizsgálat korpuszát alkotják:

- Katalán: Muntaner, Ramón. *Crònica II.* (1325 k.)
Desclot, Bernat. *Crònica.* (1283–88)
Spanyol: *Cantar de mio Cid.* (XII-XIII sz.)
Cuento de Tristan de Leonis (1410 k.)

A vizsgált szövegekben több eszköz, stratégia figyelhető meg a hallgatói figyelem felkeltésére. Egyik ilyen a történeti jelen használata, amelynek jól ismert funkciója, hogy a taglalt eseményt mintegy a hallgató szemei elé vetítse. Különböző perifrázisok használata is alkalmas azonban arra, hogy az esemény bemutatását élénkebbé, színesebbé tegye az elbeszélő. Az a tény, hogy a középkori katalán és spanyol „,ir/andar ’menni’ + FI” szerkezet elsősorban csatajelenetek és nagy emocionális töltetű jelenetek leírásánál fordul elő, arra utal, hogy e perifrázis is ilyen funkcióval bírt. További szerkezeteket is találhatunk, amelyek hasonló célt látszanak szolgálni, mégpedig a „,pensar de ’gondolni’ + FI” és a „,començar dela ’elkezdeni’ + FI” szerkezeteket. A központi kérdés az, hogy miért alkalmasak éppen ezek a szerkezetek bizonyos stilisztikai hatások elérésére. Milyen következtetési mechanizmusokat indítanak be? Milyen következtetések vonhatóak le együttes vizsgálatukból?

3.3. Történeti adatok

Tekintsünk két középkori katalán nyelvű adatot, amelyek a *ferir* 'támadni' igét tartalmazzák. A *ferir* 'támadni' a középkori katalánban, spanyolban – és franciában is – a leggyakrabban használt ige e szerkezetben, amely tipikus fordulatot alkot a 'menni' (segéd)igével.

- (2) *Sobr.assò vengren-li bé X cavalers justats e anaren-lo ferir*⁴
megy.3Tsz.M támad.FI
'Ekkor odajött hozzá 10 lovas és **meztámadták** („mentek meztámadni”).'
(KAT, Desc II 43, 28)
- (3) *va ferir entre.ls serraÿns molt ardidament*
megy.3Esz.J támad.FI
'nagyon hevesen **rátámadt** („megy rátámadni”) a szaracénokra' (KAT, Desc II 144, 7–9)

A jelenleg használatos katalán befejezett múlt jelentése a középkori múlt idejű segédigés formákra vezethető vissza. Amint azonban a (2) és a (3) is mutatják, a középkori katalánban az „*anar* + FI” szerkezet mind jelen idejű segédigés, mind múlt idejű segédigés változatban megfigyelhető. A szerkezet segédigéjének igeideje a spanyolban még nagyobb változatosságot mutat. Az igeidők váltakozására vonatkozó morfológiai kérdésekkel jelen tanulmányban nem foglalkozom.⁵

3.4. Detges (2004) elemzése

A katalán befejezett múlt grammatikalizációjának kutatói közül Detges (2004) nyújtja a legátfogóbb elemzést a szerkezet jelentésében bekövetkező változás magyarázatára. Detges a katalán „*anar* + FI” szerkezet grammatikalizációjában a diskurzusbeli tényezők elsődleges szerepe mellett

---

⁴ A könnyebb áttekinthetőség kedvéért csak a releváns részeket glosszázom. A továbbiakban a következő rövidítéseket alkalmazom: KAT: katalán; SPA: spanyol; Tsz: többes szám; Esz: egyes szám; M: múlt idő; J: jelen idő; FI: főnévi igenév; Prep: prepozíció; Köt: kötőmód.

⁵ Jelen írásban nem célolok azon elképzelés mellett érvelni, miszerint a katalán „*anar* 'menni' + FI” legkorábbi előfordulásaiban a segédige befejezett múltban áll, így a jelenlegi jelentés is ezekből vezetendő le. A jelen idejű segédigés alakok a grammatikalizáció előrehaladottabb állapotát mutatják. Ehhez l. Juge (2006), Nagy C. (megjelenés alatt).

érvel, és kijelenti, hogy kognitív magyarázat nem adható. Ő a szerkezet grammatikalizációjának a kezdeteinél az inchoatív aspektust hangsúlyozza. Az inchoatív aspektus kommunikatív relevanciát sugall, ezért igen gyakran alkalmazott stratégia a hallgatói figyelem felkeltésére. Az „*anar* ’menni’ + FI” szerkezet Detges szerint azért alkalmas az inchoatív aspektus kifejezésére, mert a mozgás és a cselekvés kezdete, amelyre a mozgás irányul, átfedésben vannak, így a mozgás magára a cselekvésre irányítja a figyelmet. Detges hangsúlyozza, hogy a későbbiekben a szerkezet fejlődése nem kognitív alapokon, hanem az inchoatív aspektus diskurzusszervező tulajdonságainak köszönhetően alakult tovább. Az inchoatív aspektus ugyanis egy lehetséges retorikai eszköz egy elbeszélés különösen drámai pillanatának hangsúlyozására.

Detges a katalán befejezett múlt kialakulásában több, időben egymást követő szakaszt feltételez, amelyekhez hasonló változások külön-külön feltehetőek a világ egyéb nyelveiben is. Az első az inchoatív aspektus kialakulása. Ahhoz, hogy a további lépések helytállóak lehessenek, elengedhetetlen a kiinduló feltételezés helytállósága, így ezt veszem részletesebben szemügyre.⁶ Ahogy fentebb már utaltam rá, e feltevés abban áll, hogy a korai szövegekben a katalán „*anar* ’menni’ + FI” (egyéb hasonló újlatin szerkezetekkel egyezően) az inchoatív aspektus képviselője. Detges kiinduló hipotézise helytállóságának megállapítására a következő eljárást alkalmazom. Amennyiben a vizsgált mozgásigés szerkezet valóban inchoatív aspektust jelöl a történeti szövegekben, hasonlóságot kell mutatnia egyéb inchoatív aspektus kifejezésére alkalmas perifrázisok használatával. Erre az egyik legkézenfekvőbb példa a „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI”⁷ szerkezet. Ha azonban azt találjuk, hogy használatukban különbségek mutatkoznak, az gyengíti a hipotézist. Ekkor az lesz a megfelelő eljárás, hogy megnézzük, léteznek-e a középkorban olyan perifrázisok, amelyek használata hasonlóságot mutat a „’menni’ + FI” szerkezet használatával. Amennyiben találunk ilyet, akkor a vizsgált szerkezet használatát inkább ennek jelentésével célszerű összefüggésbe hozni, nem pedig az inchoatív aspektusú „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” szerkezetével.

A továbbiakban tehát vizsgáljuk meg a „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” szerkezet használatát és kontextusait a középkori spanyolban és a katalánban! E két nyelv szövegeiben a szerkezetek hasonló kontextusokban és

---

⁶ Detges elemzésének további lépéseivel itt nem foglalkozok részletesebben.

⁷ A *començar* igével alkotott szerkezetben az a prepozíció előfordulása jóval gyakoribb, mint a *de* prepozícióé. Jelentésbeli különbséget azonban ezidáig nem sikerült felfedni.

funkciókkal állnak, ezért együttesen elemzem őket annak illusztrálására, hogy lehetséges ezen mozgásigés szerkezetek alakulásának egységes elemzése, annak ellenére, hogy a változás végpontja nem esik egybe e két nyelvben. Egy ilyen egységes elemzés nemcsak lehetséges, hanem kívánatos is, hiszen az „*ir/anar* ’menni’ + FI” szerkezet használata a középkori spanyolban és katalánban még egységes képet mutat, fejlődésük útja csak később válik szét.

4. Vizsgálatok szűk kontextusban

4.1. A „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” perifrázis szűk kontextusban

A „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” szerkezet egy tipikus inchoatív aspektust kifejező forma, amely az esemény kezdetére utal. Középkori használatának felméréséhez először is vizsgáljuk meg a szűk nyelvi kontextust, azaz azt, hogy mely igék szerepelhetnek e szerkezetben. A *començar de/a* ’(el)kezdeni’ ige túlnyomórészt beszéddel, hangadással kapcsolatos igékkel fordul elő, illetve valamilyen belső állapot kifejezésére szolgáló igékkel. Tekintsünk egy példát:

- (4) *E el rrey le començo a demandar cauallero donde soys o de qua`l*
kezd.3Esz.M Prep kérdez.FI
parte venjades

’A király **elkezdte kérdezni**, lovag, honnan származol, honnan jöttél.’ (SPA, Tris 6v)

A fenti spanyol példa e perifrázis használatának tipikus esetét mutatja, amikor azt a hangadás tartalmának részletesebb kifejtése követi, esetenként direkt idézet formájában. Helyesnek tűnik tehát azt feltételezni, hogy e szerkezet használata az azt követő rész tartalmára kívánja irányítani a figyelmet. Tehát az inchoatív aspektus mibenléte valójában abban áll, hogy felhívja a hallgató figyelmét egy hosszabb lezajlású eseményre, ezen esemény kezdetének hangsúlyozása által. Az eseménynek azonban nem a kezdete, hanem a folytatása az érdekes.

Hasonlóképpen, „*començar de/a* + FI” perifrázis egy további funkciójaként nevezhető meg olyan hosszú lezajlású folyamatok jelzése, amikor azonban nem valamilyen hangadással kapcsolatos eseményről van szó. Tekintsük az (5) példát:

- (5) *en l'entrant de deembre lo chomte En Nuno comensà a fer*
kezd.3Esz.M Prep csinál.FI

I^a gran cava

'december elején Nuno gróf egy nagy vájatot **kezdet** készíteni' (KAT, Desc II 126, 21–3)

Az (5)-ben a perifrázist nem követi ugyan az esemény részletesebb kifejtése, mint az előző példa beszédeseménye esetében, azonban annak jellegéből jól látszik, hogy egy hosszabb lezajlású tevékenységről van szó, az ilyen jellegű munkálatok nem vihetőek végbe egyik pillanatról a másikra.

A szerkezet egy további funkciója épp ellentétes a lassú, elhúzódozó folyamat ábrázolásával: mozgást, hirtelen, dinamikus cselekvést is leírhat. Ilyenkor a vizsgált perifrázis az esemény kezdetének hangsúlyozásával kívánja érzékeltetni annak hirtelen voltát. Ugyanakkor ezáltal azt is érzékeltetjük, hogy az esemény továbbra is folytatódni fog, nem ért egyből véget. Azaz mintegy az esemény kezdeténél kapcsolódunk be a történésekbe, hogy végignézhesünk az egészet. Ez tehát egy igazi inchoatív aspektus, ami kognitív relevanciát sugall, ahogyan azt Detges is leírja a katalán befejezett múlt alakulásával kapcsolatban. Ő a katalán befejezett múlt előfordulásainak is hasonló funkciót tulajdonít, amelyet „hirtelen kezdetként” („*abrupt start*”) nevez meg (Detges 2004: 213). Éppen azért hangsúlyozzuk az esemény elejét, hogy érzékeltessük, érdemes lesz végigtekinteni az egész eseményt, akár csak a hangadással kapcsolatos igék esetében, ahol a hangadás tartalmának végighallgattatása a perifrázis használatának a célja.

Tekintsük a (6) és (7) előfordulásokat a perifrázis mozgást, dinamikus cselekvést leíró funkciójának szemléltetésére:

- (6) *(el rey) fuese contra los escuderos & començo los de ferir*
kezd.3Esz.M Prep támad.FI

'(a király) odament a fegyverhordozókhoz és **elkezdte támadni** őket' (SPA, Tris 131v)

- (7) *lançarote començo de saltar al deredor dela tienda*
kezd.3Esz.M Prep ugrat.FI

'Lanzarote **elkezdett ugratni** a sátor körül.' (SPA, Tris 108v)

A (6) és (7) példák mutatják azokat az előfordulásokat, amelyek kapcsán Detges (2004) a katalán „*anar* + FI” szerkezet kialakulását az inchoatív aspektushoz köti. Ez utóbbi ugyanis elsősorban ilyen hirtelen mozgásra utaló igékkel fordul elő. A továbbiakban tehát meg kell néznünk, hogy a „*començar de/a* + FI” és az „*ir/anar* + FI” ilyen előfordulásai valóban kapcsolatba hozhatóak-e egymással. E célból tekintsük az „*ir/anar* ’menni’ + FI” szerkezet középkori előfordulásait.

4.2. Az „*ir / anar* ’menni’ + FI” perifrázis szűk kontextusban

A középkori előfordulások vizsgálatakor valóban azt találjuk, hogy a „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” szerkezethez hasonló kontextusokban az „*ir/anar* ’menni’ + FI” szerkezet is előfordul. Tekintsünk egy katalán példát, ahol a kettő együtt jelenik meg:

- (8) *E el rey, qui assò hac entès, va pendre ses armes,*
megy.3Esz.J megfog.FI
e muntà a caval e comensà a córrer après d’èls
kezd.3Esz.M Prep fut.FI

‘A király, aki meghallotta ezt, **fogta** a fegyvereit, lóra szállt és **elkezdett vág-tatni** utánuk’ (KAT, Desc II 43, 5–7)

A (8) katalán példa egy hirtelen lezajlású, két dinamikus cselekvést összefűző eseménysort mutat. A vizsgálat jelenlegi pontján tehát Detges feltevése helytállónak bizonyul: úgy tűnik, valóban mindkét perifrázis alkalmas a „hirtelen kezdet” kifejezésére. A továbbiakban térjünk át az „*ir/anar* ’menni’ + FI” perifrázis részletesebb vizsgálatára!

Amennyiben az „*ir/anar* ’menni’ + FI” perifrázis grammatikalizációját szeretnénk tetten érni, azokat az előfordulásokat érdemes megvizsgálni, ahol a ’mozgás’ jelentés kizárható vagy nem valószínű, hiszen ezek esetében feltételezhető, hogy a lexikai jelentés (a ’mozgás’ jelentés) már „halványodni” kezdett. Milyen kontextusokban találjuk tehát meg e perifrázist? A mozgásra való utaláson túl e szerkezet használata dinamikus cselekvést vagy érzelmi töltetet jelez. Ugyanakkor használatos kérés, felszólítás megtételére is. Ez utóbbi esetekben a ’mozgás’ jelentés nem zárható ki, de a kontextusból világos, hogy a hangsúly nem a térben való elmozduláson van. Ilyen előfordulásokat a „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” esetében nem találunk.

A segédige mozgás jelentésének elhalványulása azokban a kontextusokban a legnyilvánvalóbb, ahol az egy másik mozgásigével áll, vö. (9). Ilyenkor teljes mértékben kizárható, hogy a segédige eredeti, lexikális jelentésében tűnne fel.

- (9) *Por santa Maria uos **vayades** **passar***
 megy.2Tsz.J.Köt átmegy.FI
 'Santa Marián át **menjete**.' (SPA, Cid 1462)

A (9) spanyol példa mutatja az „*ir/anan* 'menni' + FI" szerkezet egyik tipikus használatát, amikor is mozgásigékkel fordul elő. Meg kell jegyezni, hogy a mozgásigék a „*començar de/a* + FI" szerkezetben is igen gyakoriak. A másik korábban már említett tipikus eset az, amikor hirtelen, dinamikus eseményt kifejező igék állnak a 'menni' (segéd)igével, amint azt a (10) és a (11) katalán előfordulások mutatják:

- (10) *E quant fo defora, puyí lo cavayl dels esperons e **aná** **ferir***
 megy.3Esz.M támad.FI
entre.ls sarraÿns
 'És amikor kint volt, megsarkantyúzta a lovát, és **ment rátámadni** a szaracénokra' (KAT, Desc III 93, 23–25)

- (11) *e **van** *tan règeu* **ferir**, que açò fo la major meravella del món (...)*
 megy.3Tsz.J támad.FI
*e llavors lo comte Galceran e don Blasco, rompent, **van** **ferir** en ells*
 megy.3Tsz.J támad.FI
 'és olyan vadul **mentek támadni**, hogy az volt a világ legnagyobb csodája (...) ekkor Galceran gróf és don Blasco hirtelen **mentek rájuk támadni**' (KAT, Munt II 53, 39–43)

A két szerkezet tehát valóban hasonlóságokat mutat, amennyiben szűk kontextusban vizsgáljuk őket. A következő fejezetben megnézzük, hogy e hasonlóságok a bővebb kontextus megfigyelése esetén is fennmaradnak-e.

5. Vizsgálatok bővebb kontextusban

A kontextusnak minden kétséget kizáróan szerepe van egyes jelentésváltozások lezajlásában. Ugyanakkor a kontextusok vizsgálata megmutathat

'(a király) odament a fegyverhordozókhoz és **elkezdte támadni** őket. És a hajdon, aki odahozta Trisztánt, látta, hogy az álnok leány menekülni készül és **elkezdett kiabálni** Trisztánnak és **mondani**: Uram, vigyázz, hogy el ne szökjön ez a rossz nő, mert lehet, hogy ugyanúgy tenne legközelebb is. Trisztán megsarkantyúzta a lovát és a kastélyhoz ment és mielőtt a lány belépett volna, megragadta őt a hajánál fogva és átadta a királynak. Majd a fegyverhordozók felé vette az irányt.' (SPA, Tris 131v)

A bővebb kontextus figyelembevételével a (6')-ben némileg módosítja a (6) alapján kialakított képünket az eseményről. A (meg)támadás (*ferir* '(meg)támadni') önmagában véve egy hirtelen lezajlású, befejezett esemény. A bővebb szövegkörnyezet azonban megmutatja, hogy ennek az eseménynek a leírása egy másik, hirtelen esemény miatt félbeszakadt. A fegyverhordozók megtámadásának eseményéről hirtelen egy másik eseményre irányul át a figyelem: egy álnok személy, aki a korábbiakban már sok bajt okozott, menekülni készül. Ennek megakadályozása fontosabb, mint a fegyverhordozók lefegyverzése, amire csak később tér vissza az elbeszélő. Összefoglalóan tehát úgy tűnik, hogy az inchoatív aspektus itt szintén azt jelzi, hogy ne a szerkezet által kifejezett eseményre figyeljünk, hanem az azt követő elbeszélésrészre, amely közbeékelődik.

A (7) példa szintén egy hirtelen lezajlású cselekvést mutatott (*saltar* 'ugrani, ugratni'). A (7')-ben látható bővebb kontextus azonban ismét árnyalja a képet:

(7') *lançarote començo de saltar al deredor dela tienda*

kezd.3Esz.M Prep ugrat.FI

E commo brangel vio que saltauan en derredor / dela tienda ella salio fuera & dixo Señor cauallero amj paresçe agora que uos non sodes cortes commo yo vi de otros asaz que vos andades saltando aqui` çerca do duerme otro cauallero que por ventura` (a) ualle tanto commo vos & asy dios me de bien que yo creo que vos andades buscando rruydo & bien lo podredes fallar

'Lancelot **elkezdett ugratni** a sátor körül. Amikor Brangel látta, hogy ott ugrat a sátor körül, kijött és így szólt: kedves lovag, úgy látom, hogy Ön nem olyan udvarias, mint ahogy azt másoktól láttam, hogy itt ugrat a közelben, ahol egy másik lovag alszik, aki talán ér annyit, mint Ön. És Isten engem úgy segítjen, én azt gondolom, hogy Ön keresi a bajt, és meg is találhatja.' (SPA, Tris 108v)

Az előző példához hasonlóan az ugratás – elvileg hirtelen lezajlású – eseménye hirtelen megszakad, így egy hosszabb eseményként kell értelmeznünk, amelyet egy másik, fontosabb történet félbeszakít.

A (8) katalán példa a *començar* '(el)kezdeni' ige mozgásigével (*córrer* 'fut, vágat') való előfordulását mutatja. Ennek bővebb kontextusban való megisméltése (8').

(8') *E el rey, qui assò hac entès, va pendre ses armes, e muntà a caval e comensà a córrer après d'èls; e no foren pus de .XX. cavalers*
kezd.3Esz.M Prep fut.FI

ab él, que.ls altres no eren tantost aparellats. El rey era molt bon cavaler e coratgós e era molt bé encavalquat, sí que.ls altres cavalers no podien tant córrer com él; sí que.l rey fo molt a davant de tota sa companya e conseguia en aquels qui se'n fugien, sí que.ls fo molt prop, e regiraren-se e conegren que aquest era.l rey.

'A király, aki meghallotta ezt, fogta a fegyvereit, lóra szállt és **elkezdett vágatni** utánuk; nem volt vele több, mint húsz lovak, mert a többiek nem tudtak olyan gyorsan elkészülni. A király kiváló, bátor lovak volt és jól is lovagolt, így a többi lovak nem tudott annyira vágatni, mint ő. Így hát a király jóval a társai előtt haladt, és utolérte a menekülőket. Amikor már nagyon közel volt hozzájuk, azok megfordultak, és felismerték, hogy a király az.' (KAT, Desc II 43, 5–15)

A korábbiakhoz hasonlóan (8') is egy hosszabb lezajlású eseményt mutat: az, hogy a király az ellenség után vágatott, nem befejezett eseményként jelenítődik meg. A vágatás mintegy megáll, a kép kimerevítődik azáltal, hogy a történet mesélője kitér a vágatás mikéntjének ecsetelésére és az aközben bekövetkező eseményekre. A közbeékelődő történet igen jelentős, hiszen az ellenség ekkor ismeri fel a király személyét. A beszélő feltehetőleg erre kívánja ráirányítani a hallgatóság figyelmét az inchoatív szerkezet használata által.

Tehát a „*començar de/a* + FI” bővebb kontextusainak vizsgálata megmutatja, hogy e szerkezet arra szolgál, hogy az eseményt, amely hirtelen lezajlású is lehet, hosszú lezajlásúvá változtassa és így felhívja a figyelmet a közben bekövetkező esemény(ek)re, amely(ek)et az elbeszélő fontosabbnak ítél meg. Azzal, hogy mintegy kimerevíti a képet az esemény kezdeténél,

felhívja a hallgatóság figyelmét az elbeszélés következő szakaszának fontosságára.

5.2. Az „*ir/anar* ’menni’ + FI” perifrázis bővebb kontextusban

A továbbiakban nézzük meg bővebb kontextusok figyelembevételével, hogy az „*ir/anar* ’menni’ + FI” szerkezet is hasonló funkciót tölt-e be! A következő példák a (10) és a (11) katalán előfordulásokat mutatják bővebb kontextusban:

- (10') *E quant fo defora, puyí lo cavayl dels esperons e anà ferir*
megy.3Esz.M támad.FI
entre.ls sarraïns, sí que.l primer colp n'abaté, ab lo pits del caval seu, .IIII. a terra.
'És amikor kint volt, megsarkantyúzta a lovát és **rátámadt** a szaracénokra, elsőre négyet ledöntött a földre a lovával.' (KAT, Desc III 93, 23–26)

- (11') *e cridaren: -Aragó! Aragó! -; e llavors aquell nom escalfà'lstots, e van tan règeu ferir, que açò fo la major meravella del món,*
megy.3Tsz.J támad.FI
així que dels cavallers francesos no en foren romases pus de vuitanta (...) e llavors lo comte Galceran e don Blasco, rompent, van ferir en ells.
megy.3Tsz.J támad.FI
'és azt kiáltották: – Aragón! Aragón!; és ez a név mindannyiukat feltüzelt, és olyan vadul **támadtak**, hogy az volt a világ legnagyobb csodája. A francia lovagok közül nem maradtak meg többen, mint nyolcvanán (...) ekkor Galceran gróf és don Blasco hirtelen **rájuk támadtak**.' (KAT, Munt II 53, 38–43)

Ezekben az előfordulásokban a *ferir* '(meg)támadni' ige szerepel a szerkezetben, amelyet már a „*començar de/a* + FI” szerkezetben is láthattunk. A (10') és a (11') megmutatja, hogy itt a hirtelen, dinamikus események egy másfajta bemutatásáról van szó, mint a „*començar de/a* + FI” esetében. A (10')-ben leírt támadásesemény négy szaracén elstét okozza, a (11')-ben leírt támadásesemény következményeként pedig csupán nyolcvannál kevesebben maradnak életben az ellenség soraiból. A (10') és a (11') tehát teljes egészében megvalósult eseményeket mutatnak be. A „'menni' + FI” szerkezet egy egységes egészként, egy befejezett eseményként tünteti fel a szóban forgó történést, amely összefüggően, megszakítás nélkül zajlik le. Ennek megfelelően, a szerkezetet követő rész nem egy beékelődő újabb, fontosabb-

nak tartott eseményt ír le, hanem magának az eseménynek a következményeit. Így ez a szerkezet magára az ige által leírt eseményre irányítja a hallgató figyelmét, amelyet fontos, következményekkel járó történésként tüntet fel.

A bővebb kontextusok tehát megvilágítják, hogy Detges állításával el-
lentétben a „*anar* 'menni' + FI” szerkezet előfordulásai nem tekinthetőek az inchoatív aspektus példáinak. A továbbiakban tehát meg kell mutatnunk, hogy ha nem az inchoatív aspektuson keresztül, akkor hogyan másképp alakult e mozgásigés szerkezet jelentése.

A történeti szövegekben találunk egy másik olyan perifrázist is, amely kapcsolatba hozható az „*ir/anar* 'menni' + FI” perifrázissal, mégpedig a „*pensar de* 'gondolni' + FI” szerkezetet. A továbbiakban tekintsük ennek használatát!

6. A „*pensar de* 'gondolni' + FI”

6.1. A perifrázis szűk kontextusban

A „*pensar de* + FI” perifrázis a középkori szövegekben jelen vagy múlt idejű kötómódú használat esetén az udvarias felszólítás, kérés, tanács kifejezésének konvencionális eszköze. Tekintsük a (12) katalán és a (13) spanyol példát!

(12) – *Sènyer, pensats hich d' axir*
gondol.2Tsz.J.Köt Prep kimegy.FI
' – Uram, **vonuljon ki** („**gondoljon kivonulni**”) oda' (KAT, Desc IV 93, 22)

(13) *abbat, dezildes que prendan el rastro e piessen de andar*
gondol.3Tsz.J.Köt Prep megy.FI
'Apát, mondd nekik, hogy kövessék a nyomunkat és **menjenek** („**gondoljanak menni**”)’ (SPA, Cid 389)

Bár e példákban nincs különösebb jelentőségük a katalán befejezett múlt alakulására nézve, mégis fontos őket megemlítenünk, hiszen a „*pensar de* + FI” és az „*ir/anar* + FI” szerkezetek hasonlóságát mutatják. Ez utóbbinak ugyanis szintén van hasonló használata, amikor is felszólító értelmű használat esetén a hangsúly nem magára a mozgásra, hanem annak céljára, az elvégzendő cselekvésre esik. Hasonlóképpen, a (12) és a (13) példákban is a cselekvésre való „gondolásról” áttolódik a hangsúly annak végrehajtására.

A „*pensar de* + FI” kijelentő módú, befejezett múltban álló segédigével azonban inkább lezajlott cselekvésre utal. A gondolatot, tervet, amit a segédige lexikális jelentése kifejez, ez az igeidő befejezett cselekvésként tünteti fel. Ezen előfordulások esetében az elbeszélő úgy írja le az eseményt, mint amely az alany előzetes elhatározásán múlik és érdemes a hallgató figyelmének felkeltésére. Ezt mutatja a (14) és (15) katalán, illetve a (16) spanyol példa.

(14) *E pensaren de fugir ab tota lur roba*
 gondol.3Tsz.M Prep menekül.FI
 ’És **el gondoltak menekülni** (= **elmenekültek**) az összes hadizsákmánnyal együtt’ (KAT, Desc III 69, 16–7)

(15) *e los turcs, qui veeren que els muntaven darrera, pensaren ab les segetes*
 gondol.3Tsz.M
de trer
 Prep kivesz.FI
 ’a törökök, akik meglátták, hogy mögöttük jönnek, **elő gondolták venni** (= **elővették**) a nyilaikat’ (KAT, Munt 77, 2–4)

(16) *Tres dias e dos noches pensaron de andar*
 gondol.3Tsz.M Prep megy.FI
 ’Három nap és két éjszaka **gondoltak menni** (= **mentek**)’ (SPA, Cid 970)

A „*pensar de* ’gondolni’ + FI” perifrázis által leírt események tehát igencsak szembetűnő hasonlóságot mutatnak az „*ir/andar* ’menni’ + FI” szerkezetben szereplő igeik által bemutatott eseményekkel, amelyek szintén egy-egy egészként, lezajlott történésként jelennek meg.

6.2. A „*pensar de* ’gondolni’ + FI” perifrázis bővebb kontextusban

Ebben a fejezetben megvizsgáljuk bővebb kontextusban a „*pensar de* + FI” szerkezet azon előfordulásait, amelyek fontosak a tárgyunk, azaz a katalán „*andar* ’menni’ + FI” szerkezet grammatikalizációja szempontjából. Kezdjük a (14)–(16) példák bővebb kontextusaival!

- (14') *E pensaren de fugir ab tota lur roba; sí que quant la host del rey*
 gondol.3Tsz.M Prep menekül.FI
hy fo junta, trobaren la vila desempurada.
 'És („el gondoltak menekülni” =) **elmenekültek** az összes hadizsákmánnyal együtt; így amikor a király serege odaért, csak az elhagyott várost találták.’
 (KAT, Desc III 69, 16–8)
- (15') *e los turcs, qui veeren que els muntaven darrera, pensaren trer,*
 gondol.3Tsz.M kivesz.FI
e per desastre una sageta va ferir En Corberan, qui
 megy.3Esz.J sebez.FI
s'hac desarmat lo cap per calor, per lo polç. E aquí ell morí,
 'a törökök, akik meglátták, hogy mögöttük jönnek, („elő gondolták venni” =) **elővették** a nyilaikat, és sajnálatos módon egy nyíl **megsebezte** Corberant, aki fedetlenül hagyta a fejét a meleg és a por miatt. És meg is halt.’ (KAT, Munt 77, 2–5)
- (16') *Tres dias e dos noches pensaron de andar*
 gondol.3Tsz.M Prep megy.FI
Alcançaron a myo çid en teuar e el pinar
 'Három nap és három éjjel („gondoltak menni” =) **mentek** a tevari fenyvesben érték utol Cidet’ (SPA, Cid 970–1)

Mindhárom példa hasonlít az „*ir/andar* ’menni’ + FI” szerkezet használatahoz, amennyiben bennük a szerkezet előfordulását az általa kifejezett esemény következményeinek leírása követi. A (14’)-ben nemcsak gondoltak a menekülésre, hanem meg is tették, így a király serege üresen találta a várost. Hasonlóképpen, a (15’)-ben a törökök nemcsak gondoltak arra, hogy elővegyék a nyilaikat, hanem meg is tették, amint ez kiderül abból, hogy egy nyíl el is találta Corberan lovagot. Hasonlóképpen, a (16’)-ben leírt utazás eredményeképp utolérték Cidet. A „*pensar de* + FI” szerkezet tehát a „*començar de/a* + FI” szerkezettel ellentétben nemcsak a szűk, hanem a bővebb kontextusok figyelembevétele esetén is fennálló hasonlóságot mutat az „*ir/andar* ’menni’ + FI” szerkezettel.

7. A három perifrázis összehasonlítása és a tanulságok

A grammatikalizálódó újlatin „,menni” + FI” szerkezet előfordulásainak bővebb kontextusban való vizsgálata rávilágít, hogy a teljes perifrázis és a kontextus együttesen adják ki a jelentést. A kérdés az, hogy mivel járul hozzá a segédige ehhez a jelentéshez. Az azonos igék azonban nem jelentenek feltétlenül azonos kontextust. A továbbiakban tekintsük összefoglalóan, amit megállapítottunk e három perifrázis középkori használatáról a spanyol és katalán szövegekben.

A *començar* ’(el)kezdeni’, a *pensar* ’gondolni’ és az *ir/anar* ’menni’ is előfordul mozgásigékkel, de más-más kontextusban. A *començar* esetében a beszélő egy hosszabb lezajlású eseményként írja le a mozgást, amely félbeszakad, és inkább az utána következő kifejtésre kívánja felhívni a figyelmet, míg a *pensar* és az *ir/anar* esetében magára a mozgás eseményre, amely lehet rövid, hirtelen lezajlású, de mindenképpen egységes egész.

Az ’(el)kezdeni’ előfordulhat hangadással, belső állapottal kapcsolatos igékkel, amit a hangadásnak vagy belső, érzelmi állapotnak részletesebb kifejtése követ. Ilyen igékkel a ’gondolni’ és a ’menni’ nem fordul elő. Ez utóbbiak azonban mindketten alkalmasak felszólítás, kérdés, parancs kifejezésére és olyan hirtelen lezajlású események egységes egészként való feltüntetésére, amelyek valamilyen, a beszélő által fontosnak tartott következménnyel járnak. Így a leírt esemény jelentőségteljes, következményekkel járó történésként tűnik fel, amely az alany erős elhatározásából született. Ez utóbbi tulajdonság egyfajta érzelmi színezetet kölcsönöz e két perifrázisknak, ami alkalmassá teszi őket izgalmas események, csatajelenetek leírására. Hasonló jelenetek leírásában a *començar* ’(el)kezdeni’ igével alkotott perifrázis inkább „előkészítő” szerepet tölt be: az igazán izgalmas rész csak utána következik.

E középkori perifrázisok együttes vizsgálata tehát rávilágít arra, hogy az „*anar* + FI” használata nem a „*començar de/a* ’(el)kezdeni’ + FI” szerkezet használatával, hanem a „*pensar de* ’gondolni’ + FI” szerkezetével mutat párhuzamot. Tehát grammatikalizációjának egy adott fázisában nem az ’esemény kezdete’ vagy a ’hirtelen kezdet’ (inchoatív aspektus), hanem a ’szándék’ jelentés kellett, hogy kiugró legyen.

További érvet szolgáltat ezen elképzelés mellett, hogy a középkori spanyol és katalán „*ir/anar* ’menni’ + FI” szerkezetben gyakran előforduló másik igecsoportot a nagy emocionális töltetű helyzeteket leíró igék alkotják. Ilyenek az *abraçar* ’átölel, *besar* ’(meg)csókol’, amelyek nem fordulnak elő

a másik két vizsgált szerkezetben. A 'hirtelen kezdet' jelentése erre a csoportra nem alkalmazható, ezekre az előfordulásokra nem igazak az inchoatív aspektusról fentebb leírtak. Sem a hirtelenség nem jellemző ezekre a jelentekekre, sem az, hogy az utánuk következő eseményre irányítanak a figyelmet. Feltehetőleg a 'szándék, akarat' jelentéskomponens előtérbe kerülése teszi lehetővé, hogy e perifrázis egyfajta érzelmi színezet kifejezésére is alkalmas legyen. A 'szándék' jelentéselem az alanyhoz, annak akaratú világához való kötődést hangsúlyozza, így annak aktív – ez esetben emocionális – részvételét sugallja a cselekvésben.

Mivel a 'mozgás' jelentés eleve tartalmazza a szándékosságot, akaratlagosságot, e jelentéselem eredete nem implikátúra, nem kívülről ered: a 'szándék, akarat' jelentéskomponens a lexéma jelentésén belül válhatott kiugróvá.⁸ A 'szándék' jelentéskomponens előtérbe kerülésére vonatkozó feltételezést egy további perifrázis viselkedésével is alátámaszthatjuk. A beszélő akaratára, szándékára utaló igék használata esetén általában kikövetkeztethető az esemény tényleges bekövetkezése, amelyre az akarat, szándék irányul. Így ezek explicit kifejtése az adott kontextusban nem feltétlenül szükséges. Tekintsük a következő példát!

(17) *e llur pare era bon d'armes, e volc ésser a la batalla de Corralí contra*
akar.3Esz.M van.FI

lo rei Carles, e en aquella morí.

'az apjuk jól értett a fegyverforgatáshoz ott **akart lenni** Károly király Corralí ellen vívott csatájában, és ott meghalt' (KAT, Munt 59, 3–5)

⇒ akarta és meg is tette

Világtudásunk része, hogy az akaratot általában cselekvés követi, ezért magára az akaratra, szándékra való utalás a cselekvés bekövetkeztének várakozását kelti a hallgatóban. Ezért amennyiben a megnyilatkozás úgy folytatódik, hogy a cselekvés bekövetkeztére nyílt utalás ugyan nem történik, de a koherens értelmezéshez e következtetés levonása szükséges, a hallgató minden további nélkül integrálni tudja e feltételezést az értelmezésbe. A (17) katalán példában ugyan a beszélő expliciten nem fejezi ki, hogy az apa el is

---

⁸ Természetesen e megállapítás az élő alany által végzett mozgásra utal, így inkább „helyváltogatás” értendő alatta. A „mozgás” megjelölést azért használok, mert a szakirodalomban a jövő idő jelentés kialakulásának egyik formája az ún. mozgás-ösvényként ismert (vö. Bybee 2002: 181; Bybee, Perkins and Pagliuca 1994: 243–80.)

ment a csatába, ez azonban az apa ezen szándékára való utalásból előrejelezhető. Így az a tény, hogy meghalt a csatában, amely feltételezi a következtetést, könnyedén értelmezhető a hallgató számára.

Összefoglalóan tehát elmondható, hogy e három formailag és funkcióban hasonló perifrázis együttes vizsgálatából következtetéseket vonhatunk le a grammatikalizálódó „'menni' + FI” szerkezet jelentésszerkezetében bekövetkezett változásokról. A (18)-ban látható skála a katalán befejezett múlt alakulását mutatja az eddigiekből levont következtetések alapján, párhuzamba állítva egyéb nyelvek mozgásigés szerkezeteivel, amelyekből jövő idő alakult:

- (18) mozgás egy adott cselekvés céljával → a cselekvés előrevetítése → hangsúly a cselekvésen
- a. → jelen idejű segédige → JÖVŐ (spanyol, francia, angol, stb.)
  - b. → múlt idejű segédige → a cselekvés megtörténte valószínű → MÚLT (katalán)

A (18) alatt látható skála megmutatja, hogy a „'menni' + főnévi ige-név” esetében kiugróvá vált a 'szándék' jelentéselem, azaz a perifrázis első-sorban a szándékra, elhatározásra utalt (amit alátámaszt ilyen jelentésű perifrázisokkal való megegyező használata). Így egy a (17)-ben bemutatotthoz hasonló, a cselekvés tényleges bekövetkeztére vonatkozó következtetés ezen perifrázis esetében is lehetővé kellett, hogy váljon. A grammatikalizáció további menetét a segédige igeideje befolyásolja, amennyiben meghatározza, hogy a hallgató a cselekvés bekövetkeztét mely időintervallumra nézve várja el. Így alakulhat jövő, illetve múlt idő a „'menni' + FI” szerkezetből.

8. Konklúzió

Írásomban megmutattam, hogy lehetséges egy olyan elemzés, amely a 'menni' lexikai egység jelentésszerkezetében bekövetkező változások feltérképezésével egységes magyarázatot ad a több újlatin nyelvben fellelhető „'menni' + főnévi ige-név” típusú szerkezetek grammatikalizációs jelentésváltozására, annak ellenére, hogy ezen változások végeredménye nem feltétlenül egyezik meg. Egy ilyen elemzés úgy vált lehetségessé, hogy a történeti vizsgálat folyamán több, hasonló funkciókban és kontextusokban szereplő szerkezetet is figyelembe vettem és azokat bővebb kontextusban vizsgáltam meg. A bővebb kontextusok figyelembevétele rávilágított, hogy a katalán „*anar* 'menni' + FI” szerkezet kezdetei nem az inchoatív aspektussal hozhatóak

összefüggésbe, hanem a 'szándék' jelentéskomponens előtérbe kerülésével a 'menni' (segéd)ige jelentésszerkezetében.

A tanulmány módszertani tanulsága, hogy a formailag és funkcionálisan hasonló szerkezetek és bővebb használati kontextusaik részletes vizsgálatából nyert adatok segíthetnek a történeti pragmatika adatproblémáján. A kontextus vizsgálatát nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív adatok kinyerésére is fel kell használni. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha nemcsak az adott szerkezetben előforduló igéket, illetve különböző igecsoportok előfordulásának arányait vizsgáljuk, hanem a bővebb szöveggörnyezetet is figyelembe vesszük. Egy ilyen elemzés során nemcsak azt figyeljük meg, hogy egy adott szerkezet milyen igékkel fér össze a grammatikalizáció egy adott fázisában, hanem azt is, hogy hogyan folytatható, milyen bővebb kontextusokban fordul elő. A bővebb kontextus elemzése szintén érdekes adatokat szolgáltathat arról, hogy a szerkezet milyen jelentésben szerepel, hogyan halad a grammatikalizációs jelentésváltozás útján.

Különös jelentőséget nyer továbbá az adatforrások kibővítése, a nyelvi változás rendszerben történő vizsgálata. Több, egymással formai és funkcionális rokonságot mutató szerkezet együttes elemzése alátámaszthatja vagy cáfolhatja a vizsgálat elsődleges tárgyát képező szerkezet történetéről alkotott feltevéseinket. Az azonos funkciót betöltő formák együttes vizsgálata tehát rávilágíthat a jelentésváltozás mögöttes kognitív lefolyására.

TÖRTÉNETI FORRÁSOK

Cid: *Cantar de mio Cid*. Espasa – Calpe, Madrid. 1976. (XII–XIII sz.)

Desc: Desclot, Bernat 1990: *Crònica*. Edicions 62, Barcelona. (1283–88)

Munt: Muntaner, Ramón. *Crònica I–II*. Edicions 62, Barcelona. 1990–1991.
(1325 körül)

HIVATKOZÁSOK

Badia i Margarit, Antonio 1981: *Gramàtica històrica catalana*, Tres i Quatre, València.

- Bybee, Joan L. 2002: Cognitive processes in grammaticalization, in Michael Tomasello ed.: *The New Psychology of Language*, Vol. II. Lawrence Erlbaum, New Jersey, 145–167.
- Bybee, Joan L. 2003: Mechanisms of Change in Grammaticization: The Role of Frequency, in Joseph, Brian D.–Janda, Richard D. ed.: *The Handbook of Historical Linguistics*, Blackwell, Oxford, 602–23.
- Bybee, Joan–Perkins, Revere–Pagliuca, William 1994: *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*, The University of Chicago Press, Chicago/London.
- Detges, Ulrich 2004: How cognitive is grammaticalization? The history of the Catalan *perfet perifràstic*, in O. Fischer–M. Norde–H. Perridon eds.: *Up and down the cline – The Nature of Grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 211–27.
- Diewald, Gabriele 2002: A model for relevant types of contexts in grammaticalization, in Ilse Wischer–Gabriele Diewald (szerk.) *New reflections on grammaticalization*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia. 103–120.
- Fischer, Olga 2004: What counts as evidence in historical linguistics? *Studies in Language* 28/3. 710–40.
- Fischer, Olga 2007: *Morphosyntactic Change. Functional and Formal Perspectives*, Oxford University Press, Oxford.
- Heine, Bernd 2002: On the role of context in grammaticalization, in Ilse Wischer–Gabriele Diewald eds.: *New reflections on grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia, 83–102.
- Heine, Bernd 2003: Grammaticalization, in Joseph, Brian D.–Janda, Richard D. eds.: *The Handbook of Historical Linguistics*. Blackwell, Oxford, 575–601.
- Heine, Bernd–Kuteva, Tania 2002: *World lexicon of grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hopper, Paul J.–Traugott, Elizabeth Closs 1993: *Grammaticalization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Juge, Matthew L. 2006: Morphological factors in the grammaticalization of the Catalan „go” past, *Diachronica* 23/2. 313–39.
- Kearns, Kate 2002: Implicature and Language Change, in Verschueren, Jef–Jan-Ola Östman–Jan Blommaert–Chris Bulcaen eds.: *Handbook of Pragmatics*, Blackwell, Oxford.

- Levinson, Stephen C. 2000: *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*, MIT, Cambridge.
- Nadal, Josep M.–Prats, Modest 1996: *Història de la llengua catalana*, Edicions 62, Barcelona.
- Nagy C., Katalin 2008: *The pragmatics of grammaticalization. The role of implicatures in semantic change*. Megjelenés alatt.
- Pérez Saldanya, Manuel 1998: *Del llatí al català: Morfosintaxi verbal històrica*, Universitat de València, València.
- Traugott, Elizabeth Closs 1999: The role of Pragmatics in Semantic Change, in Jef Verschueren ed.: *Pragmatics in 1998: Selected Papers from the 6th International Pragmatics Conference*, vol. II: 93–102. Ambers.